

Osvrta i kritike

Miho Demović, *Beneventanski notirani misal dubrovačke katedrale iz 12. st. The 12th century Beneventan Notated Missal of Dubrovnik Cathedral*. Dubrovnik: Dubrovačke knjižnice Dubrovnik, 2011, 173 str.

Istraživanje arhivskih dokumenata postalo je sinonim za rad na davnoj dubrovačkoj prošlosti, pa su zainteresirani suočeni s posebnim izazovom kad žele proniknuti u tajne razdoblja starijeg od onog obuhvaćenog kronološkim granicama arhivskih serija. Izlaz može biti u izučavanju materijalnih dokaza ili u domišljatom i vještom tumačenju dostupnih zapisa iz novijega doba da bi se sagledali stariji tragovi, katkad i putem poredbene analize sličnih sredina poput dubrovačke, a istraživaču mogu pomoći i nova otkrića iz drugih arhiva. Prihvativši se istraživanja glazbene umjetnosti u Dubrovniku u doba romanike, ugledni muzikolog don Miho Demović, umirovljeni profesor na Institutu za crkvenu glazbu Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, krenuo je interdisciplinarnim putem između povijesti umjetnosti, latinske paleografije i crkvene liturgike da bi domaćoj i međunarodnoj javnosti dočarao sve bogatstvo skriveno u misalu dubrovačke katedrale iz 12. stoljeća, danas pohranjenom u Bodleian Library Sveučilišta u Oxfordu.

Golemome poslu autor je posvetio punih trideset godina, sudeći po nizu manjih radova utkanih u obimnu bibliografiju dok se postupno približavao svome cilju. Konačno je uobličen i dostojno izložen na uvid širokom krugu čitatelja i brojnih zainteresiranih stručnjaka, koji jednako mogu uživati u ljepoti luksuzno opremljenog izdanja sa zasebno objavljenim faksimilom rukopisa, iscrpno argumentiranim i pregledno iznesenim autorovim mislima, kao i u preciznom engleskom prijevodu njegove uvodne rasprave. Već na prvi pogled dragocjeno djelo, opravdano naslovljeno na početku izdanja faksimila kao "Hommage Dubrovčana 21. stoljeća Dubrovčanima 12. stoljeća", za što su uz samog autora zaslužne ravnateljica Dubrovačkih knjižnica mr. sc. Vesna Čučić, ishodišni dozvolu za faksimilno

izdanje, te prof. Pavica Šperk Šundrica, kao pokroviteljica izdanja. Zahvaljujući njihovoj zajedničkom naporu u novo je blistavo ruho odjeven drevni kodeks, sastavljen od 122 pergamentna lista, nekoć dio zbirke isusovca Mattea Luigija Canonicija (1727-1806), od čijih je nasljednika 1817. otkupljen i zatim temeljito restauriran u znamenitoj oksfordskoj sveučilišnoj knjižnici.

Iskusno autorovo oko prepoznalo je u ovom rukopisu s 230 crkvenih monodijskih napjeva, zapisanih beneventanskom kurzivnom notacijom, rad većeg broja pisara, što je dodatno otežalo napore da se točno odrede vrijeme i mjesto nastanka rukopisa. Oštećen i nepotpun, misal je nekoć sadržavao obrasce molitava i drugih tekstova misnog bogoslužja za cijelu liturgijsku godinu, pri čemu su posve nestali obrasci svetačkih misa koje se slave u rujnu i listopadu. Ipak, sačuvani je tekst ponudio obilje materijala za točno određenje vremena i mjesta njegova nastanka. Trebalo je istraživačke hrabrosti i prave erudicije da bi se prevladalo u polemici sa stranim autorima koji su zagovarali talijansko porijeklo rukopisa i kasniju dataciju, vjerujući da je napisan tek sredinom 13. stoljeća. Iznijevši protivna mišljenja o dataciji i ubikaciji rukopisa, koja su zastupali razni znanstvenici baveći se njime od konca 19. do početka 21. stoljeća, autor uvodne rasprave nepobitno zaključuje da je ovaj misal napisan još u 12. stoljeću za potrebe dubrovačke katedrale. Svoje stajalište obrazložio je jednako formalnim, kao i sadržajnim razlozima. Pisan oblom dalmatinskom beneventanom uz tragove karolinškog pisma u slovu *a*, misal je krasan spomenik tipičnog pisma koje je u 13. stoljeću, kada su ga pojedini stručnjaci, po autorovoj tvrdnji, nepravilno datirali, već gubilo onu prepoznatljivu ljepotu. U prilog svojoj dataciji istaknuo je i liturgijske elemente, logično pretpostavljajući da bi misal napisan u drugoj polovici 13. stoljeća morao imati i obrazac mise Sv. Franje Asiškog, koji je proglašen svecem nedugo poslije smrti 1226. Napokon, ljubiteljima naše povijesti najbliži je argument izveden iz stradanja trojice kotorskih mučenika, Sv. Petra, Andrije i Lovrijenca, čije su moći prenesene u Dubrovnik u prvoj polovici 11. stoljeća. Upravo je povijest njihova prenošenja zavela mnoge strane istraživače na krivi trag, jer su, pokušavajući doznati nešto više

o porijeklu nedovoljno poznata misala, krenuli od obrasca mise trojice kotorskih mučenika koju sadrži i, slijedeći nepotpune zapise starijih crkvenih povjesničara, taj događaj datirali u 13. stoljeće. Pozivajući se prvenstveno na tradicije dubrovačke Crkve, naš autor prenošenje triju svetačkih tijela datira 1026. godinom.

Manje je teškoća bilo prilikom određivanja crkve za koju je misal napisan: prosudivši po njegovu tekstu da je u misnom slavju sudjelovalo dvadesetak klerika, razumljivo je da nije mogla biti u pitanju neka opatijska crkva, nego katedrala. Objavljeni dokumenti iz 13. stoljeća govore da je dubrovačka katedrala tada imala 26 svećenika. Osim toga, obrazac mise u čast Sv. Vlaha jak je dokaz pri određivanju grada za čiju je vjersku službu misal napisan. Ugledan položaj Benediktinskog reda u Dubrovniku, posvjedočen i povlasticom lokrumskog opata da pontificira u katedrali na Svijećnicu i neke druge blagdane, obrazlaže i zašto su u misalu navedeni obrasci mise Sv. Benedikta i Sv. Skolastike. Otklonivši time ranija tumačenja, koja su misal pripisivala manjoj crkvi Sv. Marije u Rožatu, autor je svoje izlaganje upotpunio zapažanjem o pojedinim hrvatskim riječima s margine rukopisa, glosama zapisanima kao svojevrsni podsjetnik kleru koje su nastale zato "jer su iz ovog misala svećenici istodobno prevodeći na hrvatski jezik pjevali, po prastarom običaju, evanđeoske tekstove i na materinskom jeziku, pa su manje poznate latinske riječi u hrvatskom prijevodu zabilježili na bijelim rubovima kao podsjetnik kako ih valja prevesti" (str. 18).

Glazbi kao univerzalnom jeziku, dakako, prijevod nije potreban, ali kad je susrećemo u ovom obliku pohvalan je svaki dodatni napor da bi nam se približio osebujan notni zapis. Pravilno uočivši tu potrebu, autor je duboko zašao u područje srednjovjekovne monodijske glazbe, nudeći vlastiti prijevod odgovarajućih grčkih i latinskih naziva, pa je time ovom izdanju dao neka obilježja posebnog priručnika za ranu glazbu. Kao stručnjak za srednjovjekovne sakralne napjeve pohvalio je pisara zbog njegove vještine i vrsnog glazbenoga umijeća, dok je samu umjetničku vrijednost napjeva iz misala ocijenio vrlo visokom ocjenom, ističući da melodije ovog misala "pripadaju sloju napjeva

zlatnoga razdoblja gregorijanske glazbe i pokazuju da su ih ustrojili veoma vrsni glazbenici" (str. 59). Među njima osobito je izdvojio napjev Genealogije po Luki i napjev pohvale Uskrsoj svijeci (*Exultet*). Potanko opisavši složen i zahtjevan postupak uglazbljivanja genealogije, gdje je riječ o monotonu tekstu s mnogo jednoličnih ponavljanja, autor je ovaj napjev uvrstio među "najljepše svjetske recitative" (str. 68). Sličnu bi pohvalu jamačno zavrijedio i napjev *Exultet*, ali nije sačuvan u cijelosti, nego samo prvih dvadeset rečenica. Ipak, i u ovako okrnjenu obliku plijenio je pažnju svojom melodijskom razvijenošću, a uz pretpostavku da je imao jednaki tekst kao u zadarskom i osorskom evanđelistaru iz 11. stoljeća, autor je zaključio da mu nedostaje zadnja trećina teksta.

U misalu se našlo još pet himničkih tekstova, za koje se tvrdi da, zajedno s dva himna beneventanskog pjevačkog priručnika iz 11. stoljeća iz crkve Sv. Nikole u Dubrovniku koje je isti autor obradio na drugome mjestu, čine prve poznate pjesničke tekstove Dubrovnika. To je značajan doprinos našoj kulturnoj prošlosti, osobito uz napomenu da je u dvadesetak preostalih dubrovačkih neumatskih predložaka iz istog razdoblja sačuvano gotovo 460 napjeva koji, po autorovoj procjeni, čine čak do dvije trećine svih sačuvanih sakralnih napjeva iz cijele Hrvatske. Njegov ugled vrsna poznavatelja najranijeg vremena dubrovačke glazbene prošlosti dovoljno je jamstvo za utemeljenost iznesena zapažanja.

Uz abecedni popis napjeva iz misala, izdanje dopunjavaju četiri notna priloga, redom: napjev Genealogije po Luki, napjev *Exultet*, napjev obrasca mise (*Proprium*) u čast Sv. Pavla (uz koji je upozoreno da posredno potvrđuje legendu o dolasku Sv. Pavla na otok Mljet prilikom plovidbe u Rim) i izvorna autorova himna kotorskim mučenicima, a dubrovačkim zaštitnicima Sv. Petru, Andriji i Lovrijencu. Ilustrirano odgovarajućim likovnim priložima, uz kratku, ali uvijek efektanu napomenu o sličnosti izgleda pisma i predromaničke kamene plastike, hrvatskog pletera, ovo izdanje predstavlja nezaobilazni ukras u fino nijansiranom mozaiku povijesti našeg srednjovjekovlja.